

הרב הראל דביר

אכילת קרבן פסח על גגות בתי ירושלים ובבתי קומות

פתיחה

נאמר בתורה (שמות יב, מז): 'בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה'. איסור הוצאת הבשר מהבית התבאר לפרטיו בגמרא (פסחים פה, א - פו, א) וברמב"ם (הל' קרבן פסח ט, א-ו). אכן, יש לדון האם מותר לאכול מן הפסח בגגות הבתים, וכן בקומה שנייה ומעלה של הבית (המכונה 'עלייה' בלשון חכמים), או שיש לאוכלו דווקא בקומת קרקע.

מאמר זה יוקדש לבחינת דברי חז"ל והראשונים, למעט שיטת הרמב"ם, שקובעת מקום לעצמה ומצריכה התייחסות נפרדת. מסקנת המאמר הנוכחי היא שלפי כל הראשונים דלקמן, אין לאכול את הפסח על גגות ועליות, ויש לאוכלו דווקא בקומת קרקע. ועוד חזון למועד לעיין בשיטת הרמב"ם בעניין זה בע"ה.

לאחר העיון בשיטת הרמב"ם, יש להשלים את הסוגיה בהתייחסות שלישית, שתעסוק בהגדרת ההבדל בין בית קרקע לגג או עלייה ובמצבי ביניים, וכן בדין חצרות ומרתפים, ובדין בתי ירושלים בזמננו, ש'נבנתה עיר על תלה' (ירמיה ל, יח), ובחלק מהמקומות המפלס כיום גבוה מהמפלס שהיה בזמן הבית. יצוין כי חלק מהאחרונים דלקמן הקדישו את עיקר דבריהם לביאור שיטת הרמב"ם, ודבריהם הובאו במאמר הנוכחי באופן חלקי, לפי הנצרך והנוגע לדברי שאר הראשונים.

א.

דברי חז"ל

דברי חז"ל בתוספתא ובמדרשי ההלכה

נאמר בתוספתא (פסחים ו, יא):

אף על פי שנאמר בבית אחד יאכל, אוכלין אותו בחצרותיהן ובגגותיהן^(א).
מה תלמוד לומר בבית אחד יאכל – בחבורה אחת.

בתוספתא מבואר ש'בית' אינו בדווקא, ועוד מבואר שמכיון שאינו בדווקא ובכל זאת נכתב, בא הוא ללמד דין אחר – שיש לאכול את הפסח בחבורה אחת דווקא. דין אכילת הפסח בחבורה אחת הובא גם בברייתא בגמרא (שם פה, ב), אך שם הוא נלמד באופן אחר מהפסוק:

תניא: לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה – אין לי אלא מבית לבית, מחבורה לחבורה מניין? תלמוד לומר חוצה – חוץ לאכילתו.

לפי הבבלי הדרשה איננה מיייתור המילה 'בית', שאינה בדווקא, אלא מהמילה חוצה. רש"י ביאר שמילה זו מיותרת ובאה לדרשה: 'חוצה – קרא יתירא הוא, למילף חוץ לחבורת אכילתו'. וסברת הדבר היא שכל הוצאה היא 'חוצה', ולכן הוראת הפסוק הייתה מובנת גם אלמלא מילה זו, ולא באה אלא לדרשה, שישנה מציאות נוספת של 'חוצה', שגם היא בכלל האיסור, דהיינו הוצאה ממקום חבורת אוכלי הפסח. כך נדרש הפסוק גם בתרגום המיוחס ליונתן: 'בחבורא חדא יתאכל לא תפקון מן ביתא מן בשרא בר מחבורתא ולא למשדרא דורונין גבר לחבריה', בשונה מאונקלוס שתרגם כפשוטו: 'בחבורא חדא יתאכיל לא תפקון מן ביתא מן בשרא לברא'.

לכאורה, דברי התנאים מציגים שתי דרכים שונות במדרש הפסוק. לפי דרכה של התוספתא, הבית אינו בדווקא, ואזכורו משמש לדרשה. ונראה שאיסור ההוצאה מן הבית אינו עומד בפני עצמו, אלא הוא מדין הוצאה מהחבורה, שהיא מקום אכילתו. לעומת זאת, לפי הברייתא והתרגום המיוחס ליונתן, הבית אינו משמש לדרשה, וקצת משמע שאזכורו הוא בדווקא.

(א). כך בכ"ז. בכ"ע: 'ועל גגותיהן'. בשני כה"י ברור שכתוב 'גגותיהן' ולא 'גגותיהן'.

ואולם במכילתא דרשב"י (שם), הובאו שתי הדרשות בחדא מחתא, בשינויים קלים:

בבית אחד – אין לי אלא בית, מנין לרבות חצר גנה וסוכה, תלמוד לומר באחד יאכל. אם כן למה נאמר בבית אחד יאכל, בחבורה אחת.

לא תוציא מן הבית – אין לי [אלא] מבית לבית, מחבורה לחבורה מנין, תלמוד לומר חוצה, חוץ למקום אכילתו.

ובמכילתא דר' ישמעאל (שמות יב, מו) נאמר:

בבית אחד יאכל – בחבורה אחת הכתוב מדבר. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו²? כשהוא אומר על הבתים אשר יאכלו אותם בהם, הא למדנו שהוא נאכל בבתיים הרבה. הא מה תלמוד לומר בבית אחד יאכל, בחבורה אחת [...]

לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה וגו' – חוץ לחבורה. אתה אומר חוצה חוץ לחבורה, או אינו אלא חוץ לבית? תלמוד לומר חוצה, חוץ לאכילתו.

מהמכילתות נראה שהדרשות אינן עומדות בסתירה זו לזו, אלא הן משלימות זו לזו. ונראה ששני דינים הם, שניים שהם ארבעה: דין ראשון הוא שהפסח צריך להיאכל בבית אחד, ובדרשה נוסף הדין שהוא צריך להיאכל בחבורה אחת. ודין שני הוא שאסור להוציאו מן הבית, ובדרשה נוסף הדין שאסור להוציאו מהחבורה. הדין הראשון ודרשתו אינם מכריחים את קיומם של הדין השני ודרשתו, שהרי ייתכן שהפסח צריך להיאכל דווקא בבית אחד ובחבורה אחת, אך אין איסור בהוצאתו. וכמו שבסוכות יש לאכול דווקא בסוכה, אף שאין כל איסור בהוצאת המאכלים ממנה. ולכן היה צורך גם בדין השני. אמנם, הדין השני כולל את הדין הראשון, אך אי אפשר היה לאסור את הוצאת הפסח מן הבית ומן החבורה לפני שלמדנו שהוא צריך להיאכל בתוך הבית ובחבורה אחת. ולכן נצרכו שני הדינים, ונצרכו שתי הדרשות.

(ב). דהיינו, שכל ישראל יאכלו את הקרבן בבית אחד.

היוצא מכל האמור לעניינינו הוא שאין להניח שקיימת מחלוקת תנאים בנוגע לדרשה המרבה חצרות, המופיעה בתוספתא בצירוף גגות ובמכילתא דרשב"י בצירוף גינה וסוכה.

דין 'גגין ועליות לא נתקדשו' ומשמעותו לנידוננו

והנה, נאמר בגמרא (פסחים פה, ב - פו, א):

אמר רב: גגין ועליות לא נתקדשו. איני? והאמר רב משום רבי חייא: כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא. מאי לאו דאכלי באיגרא ואמרי באיגרא? לא, דאכלי בארעא ואמרי באיגרא. איני? והתנן: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ואמר רב: שלא יעקרו מחבורה לחבורה. לא קשיא, כאן בשעת אכילה, כאן שלא בשעת אכילה.

מדברי הגמרא עולה שגגות הבתים שבירושלים, וכן ה'עליות' – הקומה השנייה ואילך בבית רב-קומות, לא התקדשו בקדושת ירושלים, והם אינם ראויים לאכילת קרבן פסח. ולכן הגמרא מעמידה את דברי רבי חייא בעניין שירת ההלל על הגגות דווקא שלא בשעת אכילה. וזאת, בסתירה לכאורה לדרשת התוספתא, המכשירה את הגגות לאכילת קרבן פסח. לפיכך, ייתכן שהגמרא נוקטת כדרשת המכילתא דרשב"י שבה לא נזכרו גגות. ולפי זה יש להכשיר חצרות, שכלולות בריבוי גם לפי המכילתא דרשב"י, ואין בהן את הריעותא דגגין ועליות. אולם העירני הרב משה מרדכי אייכנשטיין שליט"א שניתן להבין שהדרשה במכילתא לא התייחסה לירושלים ולשאלת קדושת גגותיה, אלא רק לדינו העקרוני של גג, שהרי פסוקי התורה לא נאמרו על פסח דורות אלא על פסח מצרים, ולפי זה אין סתירה בין דרשה זו ובין דברי הגמרא. ודברי פי חכם חן.

ובירושלמי (פסחים ז, יב) נאמר:

רב שאול לרבי חייא רבה: גגות ירושלם מה הן. אמר ליה: מן מה דמתלין מתלא פיסחא כזיתא והלילה מתבר אגרייא, הדא אמרה גגות ירושלם קודש. ר' ירמיה ר' מיישא רבי שמואל בר רב יצחק בשם רב: גגות ירושלם חול.

גם בירושלמי מבואר שלדעת רב גגות ירושלים לא נתקדשו, אלא שיש הרחבה של המובא בשם ר' חייא. ובשונה מהבבלי שרק הביא בשמו את המימרה דכזיתא פסחא והלילא פקע איגרא, הירושלמי מביא את דברי ר' חייא כתשובה ישירה לשאלת דין גגות ירושלים, באופן שאינו יכול לקבל את הסבר הבבלי, שמדובר רק על שירה שאחרי האכילה. דברי הירושלמי לא הובאו בראשונים.

התוס' (שבועות יז, ב ד"ה ואין שוחטים) כתבו שמכוח דברי הבבלי אין לאכול קדשים קלים בגגין ועליות. וכן כתב המפרש למסכת תמיד (כו, א סד"ה בא): 'וקי"ל בפסחים דגגין ועליות לא נתקדשו, לא שנא גגי עזרה ולא שנא גגי ירושלים בקדושת ירושלים'. וכן נראה מדברי הראב"ה (פסחים, תקעא) ומהר"ם חלאוה (פסחים קיח, א ד"ה ת"ר), שכתבו שבזמן הבית היו אוכלים בבתיים, ורק לאחר מכן עולים לגגות לשיר את ההלל, וכמסקנת הגמרא. ומדברי מהר"ם חלאוה נראה שגרס 'פסחא בביתא' ולא 'כזיתא פסחא', וכן הגרסה במדרש (שיר השירים רבה ב, ז). ויעויין עוד בשערי היכל (פסחים, קכה) בביאור סוגיה זו.

ב.

דברי הראשונים בסוגיית אילן העומד בתוך התחום

שני הסברי התוס' להיתר אכילת מעשר שני על אילן בירושלים

והנה, בנוגע לעיר מקלט נאמר במשנה (מכות יב, א):

אילן שהוא עומד בתוך התחום ונופו נוטה חוץ לתחום, או עומד חוץ לתחום ונופו נוטה בתוך התחום – הכל הולך אחר הנוף.

ובגמרא (שם, א-ב) נאמר:

ורמינה: אילן שהוא עומד בפנים ונוטה לחוץ, או עומד בחוץ ונוטה לפנים – מכנגד החומה ולפנים כלפנים, מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ. מעשר אערי מקלט קא רמית? מעשר בחומה תלה רחמנא, ערי מקלט בדירה תלה רחמנא, בנופו מתדר ליה, בעיקרו לא מתדר ליה. ורמי מעשר אמעשר, דתניא: בירושלים הלך אחר הנוף, בערי מקלט הלך אחר הנוף.

אמר רב כהנא, לא קשיא: הא ר' יהודה, והא רבנן; דתניא, ר' יהודה אומר: במערה הולך אחר פתחה, באילן הולך אחר נופו.

רש"י (ד"ה רבי יהודה וד"ה באילן) כתב שדברי ר' יהודה מתייחסים למעשר, ועם זאת רב כהנא לא בא לקיים את התירוצ הראשון, המחלק בין מעשר לערי מקלט, אלא ליישב באופן אחר את הסתירה בין המשנה לברייתא, מבלי לחלק בין מעשר לערי מקלט. ובאמת הגמרא ממשיכה ומקשה על ההנחה שמשנתנו היא כר' יהודה. ואם רב כהנא לא בא אלא ליישב קושיה צדדית בענייני מעשר, אין שום הבנה בקושיית הגמרא. וכבר עמד בזה הריטב"א (ד"ה גירסת), ודחה את דברי מי שלא פירש כרש"י. ומלבד הכרח זה להבין את דברי רב כהנא כתירוצ שני לסתירה בין המשנה לברייתא, על דברי רש"י והריטב"א יש להוסיף שמשעה שמצאנו מחלוקת תנאים בדין מעשר, כבר אין הכרח ליישב את המשנה עם שתי הדעות, ואם אחת מהן מתאימה למשנה די בכך, וממילא מתייתר הצורך בחילוק בין מעשר לערי מקלט.

מכל מקום, מדברי הגמרא מפורש יוצא שניתן לאכול מעשר שני על אילן בירושלים, ואין הכרח לאוכלו דווקא על הקרקע. ובתוס' (ד"ה אילן) התקשו בהבנת היחס בין דברי הגמרא ובין הדין דגגין ועליות לא נתקדשו, וביארו זאת בשני אופנים:

אילן שהוא לפנים מכנגד החומה ולפנים כלפנים – תימה, דבשילהי כיצד צולין אמרינן דגגות לא נתקדשו. ואם כן, (הווי) מעשר שני אין אוכלין על האילן. ויש לומר דמיירי שענפיו מועטין, שאין בהן ארבעה^ג, דלא חשיבי, והוי כאילו עומדת באויר כנגד הקרקע. עוד יש לומר דמיירי באילן שענפיו מרובין, ואויר ירושלים כירושלים.

הסבר התוס' הראשון הוא שענפים שאין בהם ארבעה טפחים אינם חשובים מקום בפני עצמם, ואם כן אין הם כגגין ועליות אלא כאוויר בעלמא. והסברם

ג). נראה שהכוונה היא לשיעור שטח של ארבעה על ארבעה. התייחסות לשטח זה כבעל חשיבות מופיעה לעניין עקירה והנחה בשבת (שבת ד, א - ה, א), לעניין הגדרת מקום כרשות היחיד או רשות הרבים ולא כמקום פטור (שם ח, ב), לעניין הגדרת חלון בין רשויות כפתח המאפשר להן לערב יחד (עירובין עו, א), לעניין קבלת טומאה בשק (כלים כו, ב), לעניין הגדרת חלון כפתח, לטמא רק אותו ולטהר את שאר הפתחים כשיש מת בבית (אהלות ז, ג), ועוד.

השני הוא שאוויר ירושלים כירושלים, ובפשטות נראה שאף אוויר גגין ועליות בכלל זה, ובשונה מהנחתם בקושייתם ובהסברם הראשון.

הבנת המהרש"א בהסבר השני בתוס' וקושיות המשנה למלך עליה

יש להבין כיצד ההסבר השני בתוס' מתיישב עם דברי הגמרא בפסחים, שבה נאמר שגגין ועליות לא נתקדשו. המהרש"א כתב:

רצונם לומר דלא אמרו דגגו לא נתקדש אלא באויר עזרה, דלא הוי כעזרה, אבל הכא אויר (ב)ד[ירושלים הוי כירושלים. ובספרים הגיהו בתוספות לאין צורך, ודו"ק.

המשנה למלך (הל' שגגות יא, ד) הקשה על הבנת המהרש"א, המצמצמת את דין גגין ועליות שלא נתקדשו לעזרה בלבד, שכן דברי הגמרא הנ"ל מתייחסים לאכילת פסח, שדינה בכל ירושלים ולא בעזרה בלבד. ועל זה אמר רב דגגין ועליות לא נתקדשו, ובהכרח כוונתו היא לקדושת ירושלים ולא לקדושת העזרה. וכן הקשו במשמרות כהונה (שבועות יז, ב בד"ה אין) ובהר המוריה (הל' בית הבחירה ו, ז). ועוד הקשה המשנה למלך ממקורות רבים שבהם נאמר שאוויר עזרה כעזרה, וביניהם דין ביאה במקצת (זבחים לב, א - לג, ב) וכן דברי התוס' (שבועות יז, א ד"ה תלה).

תירוץ המנחת חינוך לקושייה הראשונה של המשנה למלך

המנחת חינוך (שסב, ד"ה ומבואר במס') כתב על הקושייה הראשונה של המשנה למלך:

ואין זה תימה, דבאמת דרב סובר כן. רק התוס' כתבו דהמשנה בעל כרחך סוברת דנתקדשו גגי ירושלים, כיון דמבואר דאוכלין על האילן, ורב פליג על המשנה. וכמה פעמים מצינו בגמרא דרב תנא הוא ופליג, עי' כתובות ח' ומקומות הנרשמים שם. ולא קשה למה לא מקשה על רב מהמשנה, דכמה פעמים לא נוכל להקשות על רב, דתנא הוא ופליג. עי' במקומות

הנ"ל. אדרבא, הש"ס מתמה על המקשה על רב, דאמרי' מתני' מקשי על רב, רב תנא כו'. ובתחלה מקשה דרב אדרב דהוא בעצמו סותר דבריו אבל מהמשנה ידע הש"ס דהוא דלא כרב ולא רצה להקשות על רב כי רב לא ס"ל כהמשנה.

ואחרי זה, דמקשה הש"ס על רב^ד, היינו לברר אם המשניות והברייתות סותרים לדברי רב או לא. ומסקנא דכל הנהו לא סתרו לדברי רב בעזרה, וכולהו סברי דעליות וגגות לא נתקדשו בעזרה כרב.

והיינו שאכן קיימת סתירה בין המשנה במכות, לפי פירוש התוס', לבין דברי רב בפסחים, והסתירה הזו לא הועלתה על ידי הגמרא משום שרב תנא ופליג. אמנם לכאורה יש קושי בהסבר זה, דמלשון התוס' לא נראה כלל שהם חוזרים בהם מניסיונם ליישב את הסוגיות, אלא מסתפקים בכך שלרב יש סמכות לחלוק על משנה. דהרי הם פתחו בקושיה ועליה הם אומרים ש'עוד יש לומר', ונראה בעליל שכוונתם היא ליישב את הקושיה. וגם לא נראה שהם חוזרים בהם מהקביעה שגגות לא נתקדשו. וגם ההבנה שהגמרא הקשתה על רב רק כדי לברר אם הוא אכן חולק על המשניות או לא, אינה מתיישבת יפה עם פשטות הגמרא, וכפי שכבר העיר באבן ישראל (הל' בית הבחירה ו, ז ד"ה הן).

תירוצי האחרונים לקושייה השניה של המשנה למלך

הערוך לנר (מכות שם ד"ה אכן) כתב ליישב את קושיית המשנה למלך מדין אוויר עזרה, וחילק בין אוויר שעד גובה המחיצות, שהוא אכן כעזרה, לבין אוויר מעל גובה המחיצות, שהוא אינו כעזרה. אך לכאורה יש קושי בחילוק זה, שכן במקורות שציין המשנה למלך לא נאמרה הסתייגות, ומשמע שאוויר העזרה עולה עד לרקיע, ואף בדברי המהרש"א לא נאמרה הסתייגות, ומשמע שאף בגובה המחיצות אין אוויר העזרה נידון כעזרה. ומלבד זאת, בדברי הראב"ד (תמיד ל, ב בדפוס וילנא בשורה האחרונה) מבואר שאוויר העזרה נתקדש 'עד רום רקיע', ולכאורה זה שלא כערוך לנר, ועמד בזה במקדש דוד (קדשים טז, ה).

ד). היינו מה שהקשתה הגמרא (פסחים פו, א) על רב ממשניות וברייתות.

והחק נתן (מכות שם על תוד"ה אילן) כתב ליישב את קושיית המשנה למלך על ידי חילוק בין גגות שהיו בשעה שקידשו, שהם לא נתקדשו, ובין גגות שלא היו בשעה שקידשו, שאוירים כבר התקדשו ואין בבנייתם כדי לבטל זאת. וכעין זה מבואר בפירוש הראב"ד לתמיד (ל, ב - לא, א) ובשו"ת הרדב"ז (ב, תרצא). אך העוד יוסף חי (זרקא; מכות שם ד"ה בתו') הקשה על החק נתן: 'ואינו נכון, דאם כן מאי פריך מהא דכזיתא פסחא והלילא פקע איגרא, לימא דהך איגרא נעשה קודם הקידוש', דהיינו שהגג שעליו נאמר שלא התקדש הוא דווקא כזה שנעשה קודם הקידוש, והגג שעליו אוכלים הוא כזה שנעשה לאחר הקידוש. וכן הקשה בעיר הקודש והמקדש (ד, ו עמ' מה) על דברי הראב"ד.

הבנת מהר"ם מלובלין והבנת המנחת חינוך בהסבר השני של תוס'

הבנה אחרת בהסבר השני של תוס' כתב מהר"ם מלובלין (מכות שם ד"ה בא"ד עוד^ה):

דבתירוצא בתרא קאמר דעל האילן אפילו שענפיו מרובין נקרא אויר ירושלים, ואויר ירושלים נתקדש כירושלים עצמו. ודוקא על הגגות שעל גבי הבתים לא נתקדש. אבל האויר שעל גבי האילן נתקדש אפילו עד לרקיע.

על כך הקשה הערוך לנר (שם ד"ה בא"ד ואויר) שלפי זה העיקר חסר מן הספר, דהיינו האבחנה בין גגות לאילן. אמנם נראה שניתן ליישב זאת, דאפשר להבין שזו כוונת התוס' במה שכתבו שאויר ירושלים כירושלים. דבזה הגדירו את האילן כאויר ולא כגגות, וכדלהלן מיד.

חילוק אחר בין גג לאילן, חילק המנחת חינוך (שסב, ד"ה ובתי):

אפשר לחלק בין גגים ועליות דלאו למסתר קיימי, הוי מקום בפני עצמו, אבל אילן דאין מקיימין אילנות בירושלים כמבואר בר"מ פ"ז מהל' בית

ה). מהר"ם לא התקשה מהגמרא בפסחים, אלא התקשה בהבנת דברי התוס' כשלעצמם, מעיקרא מה הקשו ובסוף מה תירצו. אך לפי דבריו מיושב גם הקושי מהגמרא בפסחים.

הבחירה¹ ולמקצץ קיימי, לא הוי מקום בפני עצמו, ובטל לגבי האויר. וכהאי גוונא מצינו בכמה מקומות², החילוק דלמקצץ קיים.

וכעין זה כתב בעיר הקודש והמקדש (ד, ו עמ' מה):

עלה על לבי לומר הסבר אחר בחילוק דברי התוס': דוקא גגין ועליות שהן מחיצות עומדות, מפסיקות הן בפני אויר קרקע העזרה (שאין אוכלין שם מעשר שני), אבל ענפי אילן, שאין להם מעמד אלא מתנועעים, הרי זה דומה לסככות (שריגי אילנות) שאם אינם ראויים לקבל מעזיבה בינונית אין חוצצין (אהלות ח, ב ורמב"ם הל' טומאת מת יג, ב) [...] ויתכן שלחילוק זה כוון גם המהר"ם. עוד דבר, שבכלל בירושלים לא היה כל אילן עומד להתקיים, דהא אין מקיימין בה אילנות³.

שני הסברי תוס' ר"ש משאנץ לאכילת מעשר שני על אילן בירושלים

ובתוס' ר"ש משאנץ (מכות שם ד"ה אילן) הקשה מהגמרא בפסחים וס' תירץ: ויש לומר דשאני נוף שהוא מופרד מחבירו ורואה אור ירושלים יותר מבעליה וגג. (א"כ) [אי נמי] יש לחלק בין מעשר לשאר קדשים קלים, כי היכי דבנופו לא מצי פריק וגו'. אבל בנוף גופיה, פשיטא ליה דמצי אכיל בלא פדיון, דלעולם נוף לא יהיה בטל, לא להקל ולא להחמיר.

בדברי תוס' ר"ש מועלים שני תירוצים: האחד, שהנוף חשוב כירושלים ולא כגגין ועליות, וכעין דברי האחרונים. והשני, שיש לחלק בין מעשר לקדשים קלים. ההסבר השני הובא גם בריטב"א (מכות שם ד"ה והא דאמרינן):

והא דאמרינן כנגד החומה ולפנים כלפנים – פירוש, והמעשר נאכל שם. ואף על גב דאמרינן פרק כיצד צולין דעליות וגגין בירושלים לא נתקדשו, ואין אוכלין שם פסחים – לא קשיא, דבפסחים וקדשים קלים [הוא] שהחמירו בכך ולא במעשר הקל. (כבר) [כך] פירשו בתוספות⁴.

(1). הי"ג.

(2). יעוין ב"ב קב, ב; ועוד.

(3). ובהמשך דבריו (שם, ו עמ' מז) דן לפי דרכו בדין טיסה מעל מקום המקדש.

מעצם החלוקה בין קדשים קלים למעשר, וכן מהלשון 'החמירו', נראה שמדובר בדין דרבנן, ומדאורייתא אף גגין ועליות קדושים בקדושת ירושלים, והם ראויים לאכילת קדשים קלים. וכבר עמד בזה בספר באר המועדים (בנדיקט; א, עמ' קלו). ובשערי היכל (פסחים, עמ' תפד ד"ה בתוס') הקשה על כך מסוגיית הגמרא בפסחים פ"ה, ששם הקשו על האמירה שגגין לא נתקדשו מהחומרא שקיימת בעליית ההיכל, ולפי הריטב"א העלייה אכן קדושה מדאורייתא ולא ברור מה הקושיה. ועוד יש להעיר שלכאורה פשטות הלשון 'לא נתקדשו' היא שגגין ועליות לא התקדשו מעולם, ולפי הסבר זה הם כן התקדשו, אלא שחכמים גזרו עליהם.

ובעיקר העניין, יש לעיין במה קל מעשר מקדשים קלים. אמנם מצאנו שקדשים קלים חמורים ממעשר בכמה עניינים^ט, אך חיוב האכילה בירושלים הוא מדאורייתא הן בקדשים קלים הן במעשר, ולכאורה קצת קשה להניח שהקלות אחרות שקיימות במעשר הביאו להקל בו גם בזה. הרב יהודה גרשוני (אור המזרח כ עמ' 280) כתב לחלק בין קדשים קלים, שנאכלים ב'מקום טהור', דהיינו מחנה ישראל (זבחים נה, א ורמב"ם הל' מעשה הקרבנות י, ה), לבין מעשר שני, שנאמר בו 'לפני ה' אלקיך תאכלנו' וזה מתקיים גם באוויר ירושלים. ובכך ביקש ליישב את דברי הריטב"א. אולם לכאורה הדברים אינם מובנים, שכן הפסוק 'לפני ה' אלקיך תאכלנו' לא נאמר על מעשר אלא על בכור (דברים טו, כ). ודווקא במקום שבו תואר מקום אכילת מעשר (דברים יד, כג), הדבר נעשה בחדא מחתא עם תיאור מקום אכילת קדשים קלים: 'ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך'. ומלבד זאת, קשה לומר שהתיאור 'לפני ה' אינו מתייחס לירושלים ההלכתית אלא למציאות אחרת.

ט. בערוך לנר (ד"ה בא"ד ואויר) כתב: 'ומדכתב כן בשם התוס', משמע שזה כוונת התוס' כאן, ואתי שפיר, ובעוד יוסף חי (זרקא; ד"ה תו') הציע להגיה את התוס' שלנו על פי דברי הריטב"א. ובהגלות נגלות דברי הר"ש בתוספותיו, נראה שהם שעמדו לפני הריטב"א.

י. בגמרא (יבמות עג, ב) נאמר שקדשים קלים חמורים מתרומה שכן פנקעכ"ס - פיגול, נותר, קרבן, מעילה, כרת ואסור לאונן. ומלבד האיסור לאונן שקיים במעשר שני (דברים כו, יד), כל שאר החומרות של קדשים קלים ביחס לתרומה הן גם חומרות ביחס למעשר שני.

ג.

שיטת הרשב"א

קשיים בדברי הרשב"א

ובשו"ת הרשב"א (א, לד) כתב:

שאלת עוד בפרק שני (שבועות יז, ב): גגין הללו אין שוחטין שם קדשי הקדשים ואין אוכלין שם קדשים קלים. ותמהני, אפילו למאן דאמר גגין ועליות לא נתקדשו, מי גרעי משאר העיר שנאכלין בה קדשים קלים?

תשובה: איברא, לפי גירסא שנזדמנה לך, שאלה גדולה שאלת. אלא שבאמת טעות סופר יש בספרך, וכך היא הגירסא: אין שוחטין שם קדשים קלין, ואין אוכלין שם קדשי קדשים^(א). ואין צריך לפנים.

לכאורה, בדברי השואל ובדברי הרשב"א מבואר שהבינו שהמימרה דגגין ועליות אינה נוגעת כלל לאכילת קדשים קלים על גגות ירושלים, אלא רק לשחיטתם על גגות שבתוך העזרה. ויש אבחנה בין קדושת העזרה, שחלה דווקא על רצפת העזרה ולא על גגין ועליות, לבין קדושת ירושלים, שכוללת גם את הגגות, ולכן מקשה השואל שגגות העזרה אינם גרועים מרצפת ירושלים, והרשב"א מסכים עמו ומתקן את הגרסה באופן שתתאים לכך. ולכאורה יש קושי על דבריהם מהאמור בגמרא, שגגות ירושלים אינם ראויים לאכילת קרבן פסח, משום שגגין ועליות לא נתקדשו, והרי ששאלת קדושתם של גגין ועליות אינה מוגבלת להלכות הנוהגות בעזרה, אלא היא נוגעת גם לעצם קדושת ירושלים ולאכילת קדשים קלים, שקרבן פסח הוא אחד מהם (זבחים נו, ב).

(א). וכן הגרסה לפנינו, בדפוס הגמרא הישנים, בכ"י מינכן, בכ"י וטיקן 140, בכ"י וטיקן 156 ובקטע מכריכת בולוניה – בכל אלה בסדר הפוך ממה שציטט הרשב"א: 'אין אוכלין שם קדשי קדשים ואין שוחטין שם קדשים קלים'. בכ"י פירנצה כתוב: 'אין אוכלין שם קדשי קלים ואין שוחטין שם קדשי קלים', ועל המילים 'קדשי קלים' בחלק הראשון של המשפט יש סימון למחיקה, ובשולי הגיליון כתוב: 'קדשי קדשים'. יתכן שיש קשר בין זה ובין גרסת השואל.

ההבנה הראשונה של האור שמח בדעת הרשב"א

האור שמח (הל' בית הבחירה ו, ז) כתב לחלק בין קדשים קלים דעלמא ובין פסח. דבשעת היתר הבמות הותר להביא קדשים קלים בכל במה שהיא, מלבד פסח, שאינו בא אלא בבמת ציבור. ולפי זה ניתן לחלק ביניהם גם לגבי קדושת הגג. בזמן היתר הבמות אפשר לעשות במה על גג, כמבואר בתוספתא (זבחים יג, טו) ובירושלמי (מגילה א, יא), וניתן להבין שבשעת איסור הבמות נאסרו כל הבמות שמחוץ לירושלים, אך בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים לא חל שינוי, והגג עודנו ראוי וקדוש. לעומת זאת, פסח 'דגם בעת היתר הבמות לא היה ראוי להיאכל בכל ערי ישראל, רק במקום הקרוב לבמת צבור, לכן יתכן כי נתקדשה כל ירושלים לא נתקדשו גגין ועליות, ותו אינו נאכל פסח בגג ועליה'.

ואולם, האור שמח כבר עמד בעצמו על הדוחק שבקישור בין אפשרות ההקרבה בבמת יחיד בשעת היתר הבמות ובין קדושת הגג לאכילה עליו בזמן איסור הבמות, וכתב בקצרה: 'אמנם תמיה לחדש דבר כזה'. ובאמת נראה ברור שאיסור ההקרבה בבמות מאז שנבנה המקדש חל גם בירושלים, ולא רק בבמות שמחוצה לה. ומכיון שכך, לכאורה אין ללמוד מדיני הבמות דבר וחצי דבר לזמן איסור הבמות. ועוד הוסיף האור שמח שמדברי הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות י, ה) נראה שאין חילוק לעניין זה בין פסח לשאר קדשים קלים. ואמנם הדברים אינם מחייבים את הרשב"א, אך האור שמח דן שם בדברי הרמב"ם והרשב"א בחדא מחתא.

ההבנה השנייה של האור שמח בדעת הרשב"א

ולכן המשיך האור שמח והעלה דרך נוספת ליישב את דברי הרשב"א:

יתכן דבאמת אויר עזרה כעזרה, יעוין (פ"ה) [פ"א] משגגות במשנה למלך, אורך בזה. רק בעזרה והיכל, שמצוה לבנות בית, והכל בכתב מיד ד' השכיל, ואסור להוסיף על הבנין בלא קידוש – נתקדש רק העזרה ואויר שבתוכה, וגגה לא נתקדש. אבל ירושלים, אטו לא נתקדש אוירה? וכלום יש שיעור לגובה הבתים? ואם יגביהו הבתים עד רום רקיע, מי לא קדוש כל האויר שבתוך הבית? מה מקום יש לומר דגג לא נתקדש? וכן עליה,

הא מאויר ירושלים הוא, וכלום צריך לאכילת קדשים קלים בית? אטו בשוק מי לא מצי לאכול? ואיך שייך לאמר דהאויר של הגג לא נתקדש, ולאמור דרק האויר שבתוך הבית קדשו? זה מפליא המעיין.

בהסבר זה, תלה האור שמח את קדושת הגגין והעליות בכך שיש פרטים מדויקים לבניין המקדש, ופרטים אלה הם שמגדירים גם את הקדושה. ולכן בירושלים, שאין לגביה מגבלות על אופן הבניין, גם הגגין והעליות קדושים. נראה שסברת האור שמח היא שבפשטות אין לחלק בין קרקע ובין בתים ועליות, ולכן כאשר מצינו שגגין ועליות לא נתקדשו, יש לראות זאת כחלק מהמכלול של פרטי בניין המקדש. ומכיון שפרטים אלו לא נאמרו בירושלים בכללותה, גם אי-קדושת הגגין והעליות לא נאמרה בה. וכך הסביר האור שמח את דברי הרשב"א.

ובנוגע לגמרא בפסחים שממנה קשה על הרשב"א, כתב האור שמח:

וצריך לדחוק בשמועה דהכי מקשה, דדא פשיטא דגם פסח נאכל בלא בית כלל, רק בכל זאת דרשו בית על חבורה קאי, ודרשו (פסחים פ"ה ע"ב עיין רש"י שם) חוצה תן חוצה, ופירש רבינו² ששתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד צריכה כל חבורה לעשות היקף, והוי כל חבורה בבית אחד. אם תאמר דבעזרה וכיו"ב אין גג בכלל בית, אם כן גבי פסח שהיו חבורות הרבה אוכלות פסחים בגג אחד, אשר מפני זה אמרו הלילא פקע איגרא, שהרבה פסחים היו אוכלים חבורות הרבה בגג אחד – אם כן אין מתקיים בבית אחד יאכל בחבורה חדא, שגג ועליה אינו בית, והוי רק כמו אויר, ותו הוי כשתי חבורות אוכלין כאחד, דההיקף אינו מועיל להקרא שיהיה הפסח נאכל בבית אחד, אם לא שאוכלים בבית או מועיל ההיקף, שחוץ להיקף הוי חוץ לבית אבל הפסח נאכל גם בגג ועליה, רק שאינם אוכלים שם חבורות הרבה. ודוק.

מבואר בדבריו שהגמרא לא התכוונה לפסול את עצם האפשרות לאכול פסח על הגג, אלא דווקא את האפשרות לאוכלו בשתי חבורות זו לצד זו. דבזה צריך לעשות היקף לכל חבורה, והגמרא הבינה שאם גגי העזרה לא נתקדשו, אזי ההיקף שיתבצע בגגי ירושלים לא יועיל להבדיל בין החבורות, ואף שגגי ירושלים

(יב). רמב"ם הל' קרבן פסח ט, ג.

כן התקדשו. ומה שאמרה הגמרא שגגין ועליות לא נתקדשו לא קאי על אותם גגין שעליהם אוכלים את הפסח, אלא על גגות העזרה, שמהם יש ללמוד שהמחיצה לא מועילה.

אולם האור שמח כבר הרגיש בדוחק שבהסבר זה. ובאמת נראה שיש בהסבר זה קשיים גדולים מאוד: ראשית, קשה מאוד להעמיס בגמרא שהגגות אינם גגות ירושלים אלא גגות העזרה. שנית, קשה להבין את הזיקה בין קדושת גגות העזרה ובין תועלת המחיצה על גגות ירושלים. ולכאורה אלו שני נידונים שונים לחלוטין שתלויים בהגדרות שונות לחלוטין – שאלת קדושת הגגות תלויה בכוונתם או בסמכותם של המקדשים, ואילו שאלת תועלת המחיצה תלויה בשאלה אם מתקיים 'בבית אחד יאכל'. שלישית, לא מובן מדוע היקף בתוך בית מועיל להפריד בין החבורות ואילו היקף ללא בית אינו מועיל. ואדרבה, לכאורה איפכא מסתברא, שאם שתי החבורות נמצאות באותו בית, הבית יועיל לאחד אותן למרות ההיקף המפריד ביניהן, ודווקא אם הן נמצאות תחת כיפת השמים יש יותר משקל יחסי להיקף, והוא המגדיר הבלעדי של התחום של כל אחד מהחבורות^(ג). רביעית, בגמרא לא נאמר שמדובר בשתי חבורות סמוכות החולקות גג משותף. והרי לפי האור שמח זהו לזו הסוגיה, ולכאורה העיקר חסר מן הספר.

מדברי האור שמח נראה שדייק זאת ממה שאמרו שההלל פוקע את הגג, שדבר זה מתקיים דווקא כשאנשים רבים מהללים יחד. אך לכאורה דיוק זה אינו מוכרח כלל, שהרי חבורה אחת יכולה לכלול עשרות רבות של סועדים, ובתיאור דגן מבואר מיניה וביה שמדובר בחבורות גדולות, וכדברי רש"י (פסחים פה, ב ד"ה כזיתא): 'כזיתא פסחא - חבורות גדולות היו נמנין, עד שלא היה הפסח מגיע לכל אחד כי אם כזית מן הפסח'. ועוד כתב רש"י (שם ד"ה והלילא) שהגג פוקע 'לקול המולת ההמון מההלל', ונראה שההמון אינו מסתכם ביושבי גג אחד מסוים, אלא הכוונה לכל המון ישראל למאיש ועד אישה. וכן נראה גם מהמדרשים (שיר השירים

(ג). ומבואר בדברי רבי אברהם בן הרמב"ם (ברכת אברהם, ח) שההיקף שהצריך אביו אינו מכל הכיוונים, אלא רק בקו הגבול שבין שתי החבורות.

רבה ב, ז"ט; ספרי דאגדתא על מגילת אסתר ו, א"ט). והשתא דאתינן להכי, אין שום ראייה שמדובר על שתי חבורות סמוכות שחלקו גג משותף.

הבנת הרב זמבה בדעת הרשב"א

הרב מנחם זמבה הי"ד (בתשובה שנדפסה בשו"ת זרע אברהם (לופטביר) ח, כ) כתב ליישב את דברי הרשב"א על פי שיטת המבי"ט (קריית ספר הל' בית הבחירה, ז), שבאופן עקרוני אפשר לאכול קדשים קלים בכל הערים המוקפות חומה, דהן קדושות בקדושת מחנה ישראל ודי בכך לאכילת קדשים קלים, אלא שבפועל לא ניתן לעשות זאת, דהקרבן נפסל מיד ביציאתו מירושלים, ובמעשר שני יש גזירת הכתוב לאוכלו דווקא בירושלים, ולא בשאר הערים המוקפות חומה. עד כאן תורף דברי המבי"ט. על גבי זה הוסיף הרב זמבה שיש הבדל בין קדשים קלים לפסח, דבקדשים קלים לא בעינן אלא לאוכלם במחנה ישראל, ואילו בפסח נאמר שיש לאוכלו 'במקום אשר יבחר ה' אלקיך בו' (דברים טז, ז), דהיינו בירושלים דווקא. ולפי זה יישב הרב זמבה את דברי הרשב"א, דעד כאן לא החמירה הגמרא אלא בפסח, שיש לאוכלו דווקא בירושלים, ולא בשאר קדשים קלים, שדי לאוכלם במחנה ישראל ותו לא, ועד כאן לא הקל הרשב"א אלא בקדשים קלים דעלמא ולא בפסח. וכעין זה כתבו באבן ישראל (הל' בית הבחירה ו, ז ד"ה הן) ובשו"ת באר שרים (ה, יט, ה-ו) בדעת הרשב"א.

אמנם יש להעיר שציווי לאכול במקום אשר יבחר ה' נאמר גם בנוגע למעשר בהמה (דברים יד, כג) ולבכור (שם טז, כ), ולפי דרכו של הרב זמבה יוצא שגם אותם אי אפשר לאכול על גגות ירושלים. ולפי זה כבר יוצא שדברי הרשב"א, שנאמרו ביחס לקדשים קלים בכלליות וללא סייג, אינם חלים אלא בנדרים ונדבות, ולא

(יד). 'ר' אליהו פתר קריית בעולי רגלים - הראיני את מראיך, אלו עולי רגלים. שנאמר: שלש פעמים בשנה יראה וגו', השמיעני את קולך, זה קריאת ההלל בנועם, בשעה שישראל קורין את ההלל קולן עולה למרום. מתלא אמר פסחא בבייתא והלילא מתברא אברייאה. כי קולך ערב, זה השיר. ומראך נאווה, זה הדוכן'.

טו). 'אותו לילה ליל פסח היה, שעלה סנחריב, והיה רבשקה שם. הלך והציץ על פתח החומה של ירושלים, ושמע אותן קוראין הלל, ואמר לסנחריב: לך וחזור לאחוריך. למה, אלהיה של אומה זו עסוק הוא להיות עושה להם נסים בלילה הזאת'.

אכילת קרבן פסח על גגות בתי ירושלים ובבתי קומות

בבכור מעשר ופסח. ולכאורה יש בזה דוחק. מלבד זאת, גם לגבי נדרים ונדבות נאמרה לשון הבאה אל המקום אשר יבחר ה' (שם יב, כו-כז):

[כו] רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריךך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה'.
[כז] ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל.

אמנם, ניתן לומר שלשון המקום אשר יבחר מתייחסת רק להבאתם לירושלים ולא לאכילתם בה, אך בפשטות נראה שתיאור המקום מתייחס גם לאכילה. ויעוין עוד במה שהעיר בשיעורי ר' שמואל (רוזובסקי; מכות יב, א אות תו) על עצם דברי המבי"ט.

הבנת העבודת לוי בדעת הרשב"א

בעבודת לוי (רודרמן; ס' א) כתב בביאור דברי הרשב"א, שקביעת רב, שגגין ועליות שבירושלים לא נתקדשו לאכילת פסח, מבוססת על תפיסה עקרונית שאינה תואמת לתפיסה העולה מהאמור בגמרא (זבחים נו, א), שלשכות שבעזרה נידונות כעזרה עצמה ואוכלים בהן קדשי קדשים, וכפי שיתבאר ששתי הסוגיות תלויות זה בזה. ומכיון שהרשב"א קיבל להלכה את דברי הגמרא בזבחים, לכן הוא לא קיבל להלכה את דברי רב בפסחים. זה הוא עיקר דברי העבודת לוי, וכעת יתבאר מהלך הדברים בתמצית.

לכאורה יש סתירה בין קביעת רב שגגין ועליות לא נתקדשו ובין תיאור המשנה (פסחים פא, ב) לשריפת בשר פסח שנטמא או נותר, שבו מוזכרת שריפת הבשר על גגות. והרי שריפת קדשים שנטמאו צריכה להיעשות דווקא בקודש, כמבואר בגמרא (שם כד, א) לגבי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים, וכן (שם מט, א) לגבי בשר פסח שהוא הנידון דידן.

ולכן נראה שיש שני גורמים בקדושת ירושלים: הראשון הוא היותה מחנה ישראל, וכשאר ערי חומה שמשלחים מהן מצורעים (כלים א, ז). השני הוא קדושתה הייחודית והיתירה כעיר המקדש. וכלשון העבודת לוי (ד"ה והנה כדי לתרץ קושיא):

והנה כדי לתרץ קושיא זו, נראה לי לומר מילתא חדתא בקדושת ירושלים. הנה במסכת זבחים (קטז, ב) גרסינן בגמרא: כשם שמחנה במדבר, כך מחנה בירושלים: מירושלים להר הבית מחנה ישראל, מהר הבית לעזרה מחנה לויה, מכאן ואילך מחנה שכינה. מבואר דירושלים היא מחנה ישראל [...]

לכן נ"ל דירושלים יש בה שתי קדושות: חדא, קדושת מחנה ישראל שיש בה כמו בערי חומה מחמת שנתקדשה בבית דין ושתי תודות וכו'. ועוד חדא קדושה הוי בירושלים, שאינה בערי חומה, היינו קדושה מחמת המקדש, היינו מחמת שהיא מקפת את המקדש וסמוכה למקדש. כמו שמצינו שהיה מחנה ישראל במדבר אף בלא קידוש, מחמת שהיא סמוכה לאוהל מועד. וזאת הקדושה הוי מחמת עצמה, היינו מחמת שהיא סמוכה, ולא תליא כלל בבית דין לקדש.

ולפי חילוק זה כתב העבודת לוי (ד"ה והנה לפי מה שזכרתי) ליישב את הקושי משריפת בשר פסח:

והנה לפי מה שזכרתי לעיל, דקדושה יתירתא דהוי בירושלים, מה שאינה בשאר ערי חומה, הוי מחמת עצמה, היינו משום שהיא סמוכה למקדש, ואינה מחמת קדוש בית דין ושתי תודות כלל – נראה לי לומר דהא קדושה הוי נמי על הגגין ועליות. והא דאמר רב גגין ועליות לא נתקדשו, היינו דוקא בקדושת מחנה ישראל, דלא הוי מעצמה אלא היא תלויה בבית דין, היינו דהוי מחמת קידוש בית דין ושיר ושתי תודות. וסבר רב: כיון דהגגין הוי רשות לעצמן, יש לומר שבית דין לא קדשום (או שכיון שהן רשות לעצמן היה להם להב"ד להתנות בפירוש שהגגין יהיו קדושים או שהותנו בפירוש שלא יהיו קדושים כאשר אבאר לקמן).

והשתא יש לתרץ הקושיא על רב דאמר גגין ועליות לא נתקדשו, היאך שורפין קדשים קלים על הגגין (כמו שמבואר בפסחים פא, ב).

דעיקר הקושיא הוי משום דבשרפת קדשים בקדש בעינן, וגגין כיון דקדשו מחמת שהן סמוכים למקדש, שפיר יש לומר דשורפין עליהם לפי שיטת התוס' במסכת פסחים (מט, א ד"ה שורפה) [ושורפין] לפני הבירה: פירש הקונטרס כדאמרינן וכו' בקודש באש תשרף במקום אכילתו שריפתו. קשה

לר"י: אי דאורייתא הוא, מה לי עבר צופים ומה לי לא עבר צופים. ותרצו דמן התורה יכול לשרוף בכל מקום שירצה, דבפרק כל שעה לא מרבינן אלא פסולי קדשי קדשים ואימורי קדשים, אבל שאר קדשים שנאכלין לזרים לא מרבינן. ומה שהצריכו חכמים הוי משום גזירה, עיין שם בתוס'.

מבואר דשרפת קדשים קלים במקום קדוש אינו אלא מדרבנן, ואם כן יש לומר דלא גזרו רבנן אלא דוקא במקום שאין קדושה כלל, אבל בגגין כיון שיש עליהם קדושה מחמת שהן סמוכין למקדש, שפיר יכולין לשרוף עליהם.

ולפי זה המשיך וכתב (ד"ה והנה לפ"ז):

והנה לפי זה שבארנו דבירושלים יש בה שתי קדושות, ועל הגגין הוי חדא קדושה, אם כן מבואר דרב דאמר גגין ועליות לא נתקדשו (לאכילת קדשים) סבר דלאכילת קדשים בעינן שתי קדושות, ולא סגי בחדא קדושה.

והמשיך והביא (ד"ה וראיתי מקשים) את הסתירה שקיימת בין האמור בגמרא (זבחים נז, א), שאין חייבים על כניסה בטומאה ללשכות הבנויות בהר הבית ופתוחות לעזרה, אך מותר לאכול קדשי קדשים בתוכן, לבין מה שכתב הרע"ב (מעשר שני ג, ח), שחייבים על כניסה בטומאה ללשכות אלו, ולכאורה דברי הרע"ב אינם תואמים לדברי הגמרא. ועוד הקשה העבודת לוי על עצם מה שחילקה הגמרא בין אכילת לחיוב על טומאה, דמאי שנא, וממה נפשך – אם הלשכות כעזרה צריכים גם להתחייב אליהן, ואם הן אינן כעזרה צריך לאסור אכילת קדשים בתוכן.

וביישוב הקושי על החילוק בין אכילה לטומאה, כתב העבודת לוי (ד"ה ונ"ל לומר) שגם בעזרה יש שני גורמי קדושה: האחד הוא היותה בירושלים המוקפת חומה, והשני הוא עצם קרבתה למקדש. וגם בעזרה קידוש בית דין נצרך רק לגורם הראשון ולא לגורם השני. ובלשכות קיים הגורם השני ולא קיים הגורם הראשון, ודי בזה בכדי להכשירן לאכילת קדשים, אף שהנכנס אליהן בטומאה פטור. ובזאת מיושב הקושי על החילוק בין אכילה לטומאה, וכלשונו:

הוי עלייהו קדושה מחמת שהן סמוכים למקדש, והוי חצר אוהל מועד, ושפיר אוכלין בהן קדשים אף שלא נתקדשו בקדושה שניה^{טז} בבית דין וכו'. ולפי זה מבואר מהאי סוגיא דאוכלין קדשים במקום שאין שם אלא חדא קדושה, דהתורה ריבתה מחצר אוהל מועד שאוכלין בלשכות, ואף שאין בהם אלא חדא קדושה. ולכן אין חייבין עליהם משום טומאה, דלגבי טומאה ליכא ריבוי בקרא.

על גבי הנחות אלו – שיש שני גורמי קדושה בירושלים ובעזרה, ושלאכילה סגי בגורם אחד בלבד – הוסיף העבודת לוי (ד"ה והשתא) וחידש שדברי רב, הפוסלים את גגות ירושלים מאכילת פסח, משמעם ש'אכילה וטומאה הוי כהדדי, ולתרוייהו בעינן שתי קדושות'. ולפי זה, ההיתר לאכול קדשי קדשים בלשכות נובע בהכרח מכך שרב 'סובר דהלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש, נמי נתקדשו בבית דין וכו', כמו כל העזרה. והוא כמו דאמרינן בתוספתא הנ"ל ובירושלמי, דחייבים על הלשכות משום טומאה'. ובזאת מיושבים דברי הרע"ב.

אחר כל ההקדמות הללו, ביאר העבודת לוי (ד"ה והנה לפי מה) על פיהן גם את שיטת הרשב"א בעניין אכילת קדשים על גגות ירושלים: מכיון שיש מחלוקת עקרונית בין רב בסוגיה בפסחים לבין הסוגיה בזבחים בשאלה אם די בקדושה אחת לאכול קדשים, נקט הרשב"א כסוגיה בזבחים ולא כדברי רב בפסחים, ולכן הכשיר את גגות ירושלים לאכילת הפסח. עד כאן תורף דברי העבודת לוי.

קשיים בהבנת העבודת לוי

נראה לכאורה שגם בדרך זו יש קשיים. ראשית, חלוקתה של קדושת ירושלים לשתי קדושות מתבססת על כך ש'שמצינו שהיה מחנה ישראל במדבר אף בלא קידוש, מחמת שהיא סמוכה לאוהל מועד'. ולכאורה אם לומדים ממחנה ישראל במדבר, הרי זו ראיה לסתור, שכן שם הייתה קדושה גם לעניין שילוח טמאים, וכיצד ניתן ללמוד משם שאף שלעניין שילוח טמאים צריך קידוש על ידי בית דין, לעניין אכילת קדשים, לפי הגמרא בזבחים, אין צורך בקידוש על ידי בית דין –

טז). היינו הגורם הראשון דלעיל.

אכילת קרבן פסח על גגות בתי ירושלים ובבתי קומות קכה

והרי שני העניינים נהגו במחנה ישראל שבמדבר, שלא נעשה בו קידוש על ידי בית דין. ולכאורה לא מובן כיצד נלמד מהמדבר חילוק בין שני העניינים, אם שניהם נהגו במחנה ישראל שבמדבר.

שנית, במשנה (עדויות ח, ו) שהובאה בהסכמה בכמה מקומות בש"ס (מגילה י, א; שבועות טז, א; זבחים קז, ב), נאמר:

אמר רבי יהושע: שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית ואוכלים קדשי קדשים אף על פי שאין קלעים, קדשים קלים ומעשר שני אף על פי שאין חומה; שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא.

הרי שאכילת קדשים קלים בירושלים וקדשי קדשים בעזרה תלויה בקידוש, ואלמלא תוקפו הנצחי של הקידוש שקידש שלמה, אי אפשר היה לאכול. וזה לכאורה דלא כהבנת העבודת לוי בדברי הגמרא בזבחים, שהאכילה מצד עצמה אינה תלויה כלל בקידוש, אלא רק בקרבה למקום המקדש. ואין ליישב שאם היו דנים על האכילה בלבד, באמת לא היה צורך בקידוש, אלא שדנו גם על עצם ההקרבה בזמן הזה ולכן הוזכר הקידוש. דרבי יהושע דן להדיא על אכילה, ולפי הגמרא בזבחים אליבא דהעבודת לוי, קשה להבין את הצורך בדיון זה.

שלישית, במשנה ובגמרא (שבועות יד, א - טז, א) יש דיון ארוך ומסועף באופן הרחבת קדושת ירושלים או קדושת העזרה על ידי בית דין. ולפי הגמרא בזבחים אליבא דהעבודת לוי, כל משמעות ההרחבה היא רק לעניין שילוח טמאים ולא לעניין אכילת קדשים וקדשי קדשים ומעשר שני ונטע רבע, דלאכילה אין צורך בקידוש זה. וחידוש כל כך גדול במהות ההרחבה, קשה לכאורה שלא נכתב בגמרא. אמנם, ההקשר שבו נאמרו הדברים הוא אכן שילוח טמאים, שנידון במשנה אגב הדמיון שבין שבועות שתיים שהן ארבע לידיעות הטומאה שתיים שהן ארבע. אבל אין בזה כדי לבטל את הצורך החיוני להבהיר שלעניין אכילה אין שום צורך בהרחבת קדושת העיר על ידי בית דין.

רביעית, בסוגיה שם (טז, ב) הועלתה הוה אמינא שהחילוק בין שתי חלות התודה שבהן מקדשין – שהראשונה נאכלת והשנייה נשרפת – נובע מכך שנושאים את החלות בזו אחר זו, והראשונה נפסלת ביוצא ולא השנייה. והרשב"א עצמו (שבועות שם ד"ה בשלמא) דן בדברי הגמרא הללו ויישב שני קשיים שהתעוררו מהם.

ולפי הגמרא בזבחים אליבא דהעבודת לוי, אין כל משמעות לקידוש לגבי אכילת חלות תודה, ואין כל מקום לפסול את הראשונה רק בגלל שהיא הגיעה למקום שלא התקדש בבית דין. אמנם, למסקנת הסוגיה נדחתה כל ההבנה הזו, אך מטעם אחר, ומוכח אפוא שישנה זיקה ברורה בין הקדושה שמקדשים בית דין, כמתואר שם, ובין אכילת הקדשים.

חמישית, העיר הבחור החשוב הראל זק נ"י שבהמשך הסוגיה שם (טז, א; ומקורו בתוספתא סנהדרין ג, ד) נאמר:

אבא שאול אומר: שני ביצעין היו בהר המשחה, תחתונה ועליונה, תחתונה נתקדשה בכל אלו, עליונה לא נתקדשה בכל אלו אלא בעולי גולה שלא במלך ושלא באורים ותומים, תחתונה שהיתה קדושתה גמורה – עמי הארץ נכנסין לשם ואוכלין שם קדשים קלים אבל לא מעשר שני, וחברים אוכלים שם קדשים קלים ומעשר שני, עליונה שלא היתה קדושתה גמורה – עמי הארץ היו נכנסין שם ואוכלין שם קדשים קלים אבל לא מעשר שני, וחברים אין אוכלין שם לא קדשים קלים ולא מעשר שני. ומפני מה לא קידשוה – שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא, ואורים ותומים, ובסנהדרין של ע"א, ובשתי תודות ובשיר.

ופרש"י (ד"ה ה"ג) שעמי הארץ היו מחמירים בקדושת מעשר שני ומקלים בקדשים קלים, ולכן הם הקפידו לאכול מעשר שני בתחום ירושלים המקודשת בחומה התחתונה, ואילו קדשים קלים אכלו בתחום שמחוץ לחומה התחתונה. ומבואר אפוא מדברי הגמרא ומדברי רש"י שקידוש בית דין הכרחי לאכילת קדשים, ורק עמי הארץ טעו לאכול קדשים במקום שלא התקדש.

שישית, לפי העבודת לוי יוצא שקידוש העזרה שעברו נדרש בית דין הוא קידוש כשאר ערי חומה, וכלשונו (ד"ה ונ"ל לומר): 'והיינו כדי לקדש קדושת מחנה בעזרה [...] והיינו לקדושת מחנה דערי חומה, קדושת מחנה ישראל'. ולא ברור מדוע אין די בכך שכל ירושלים כבר קדושה בקדושת מחנה ישראל, ומדוע יש צורך להחיל קדושת מחנה ישראל על העזרה בפני עצמה.

שביעית, כל עיקר החילוק בין שתי קדושות שקיימות בירושלים חסר טובא מן הספר. והרי לא מדובר בחידוש שבא רק לבאר את דברי הגמרא ותו לא, שבוה

היה אפשר לקבל ניתוח מאוחר כעומד ביסוד דברי הגמרא. דכאן מדובר בחידוש שיש לו השלכות לדינא, והוא יוצר סתירה בין הסוגיות וצורך להכריע ביניהן ולא לקבל את שתיהן. וכל כי האי, הוה לה לגמרא לפרש דבריה.

שמינית, לפי העבודת לוי דברי הגמרא בפסחים נדחים להלכה מפני דברי הגמרא בזבחים, אך הם לא נדחים במהותם. ולפי זה עדיין קשים דברי השואל בשו"ת הרשב"א ודברי הרשב"א עצמו, שראו קושי בעצם האפשרות שהברייטא בשבועות תנקוט שאין לאכול על גגות. ואם כדברי העבודת לוי, לא היה להם להתקשות מבחינה פרשנית בהבנת דברי הברייטא הללו, אלא רק היה להם להכריע להלכה שלא כדברי הגמרא הללו.

יישוב קושיות העבודת לוי באופנים אחרים

בנוסף, לכאורה ניתן ליישב את קושיות העבודת לוי גם בלי להגיע למה שחידש. וכהקדמה לכך יש לסכם את הקושיות: ראשית, קושי על תיאור שריפת פסחים פסולים על גגות ירושלים. שנית, קושי על הרע"ב, שכתב שחייבים על כניסה בטומאה ללשכות. שלישית, קושי על הגמרא בזבחים, שחילקה בין אכילה לטומאה לעניין קדושת הלשכות.

בנוגע לקושי הראשון, כבר ציין העבודת לוי למה שכתבו התוס' (פסחים מט, א ד"ה ושורפו) בשם ר"י הזקן, שמן התורה אין חיוב לשרוף פסחים פסולים דווקא בירושלים, והסתייעו מכך שבדיון המרכזי בדבר החיוב לשרוף דווקא בירושלים (פסחים כד, א), לא התרבו אלא קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים, ומכך משמע שבשר קדשים קלים אין חובה לשורפו בירושלים. וכן כתבו הר"ן (חי' שם ד"ה חוזר) ומהר"ם חלואה (ד"ה ואם לאו). אמנם הר"י מלוניל (פיהמ"ש ג, ט) והמאירי (ד"ה ונתגלגל) כתבו כרש"י. ויעוין עוד בקהלות יעקב (פסחים, סא) שכתב לחלק בין קדושת ירושלים לאכילת קדשים קלים ובין קדושת ירושלים לשריפת קדשים פסולים.

בנוגע לקושי השני, נראה שפירוש הרע"ב אינו ספר הלכה אלא פירוש, ואין להתקשות כל כך אם בפרטים מסוימים דבריו אינם אליבא דהלכתא. ותופעה זו

מצויה בפירושו, כפי שעולה מדברי האחרונים בכמה מקומות^(ז). וגם אין דרכו של הרע"ב לרמוז במילים קצרות על חשבונות ארוכים ומעמיקים בסוגיות.

ובנוגע לקושי השלישי, הגמרא עצמה מביאה ילפותא מיוחדת לחילוק בין אכילה לטומאה. ומכך נראה שהתורה עצמה חילקה בין מעמד הלשכות לאכילה לבין מעמדן לטומאה, והרי זה ככל הדינים הנלמדים מדרשה, שאף אם בשכלנו איננו מבינים כיצד הדרשה מאפשרת חריגה מהכלל שהיה קיים אלמלא הדרשה, אין בכך כלום, וכגבוה שמים מארץ כן גבהו מאיתנו דרכי חז"ל בדרשותיהם.

ביאור דברי הרשב"א: יש לחלק בין גגות שבעזרה לגגות שבירושלים

נראה שגם את עיקר הקושי בדברי הרשב"א יש ליישב ברווח, ובדרך פשוטה. דהנה, לשון השואל בשו"ת הרשב"א היא:

אפילו למאן דאמר גגין ועליות לא נתקדשו, מי גרעי משאר העיר שנאכלין בה קדשים קלים?

יש לדקדק בדבריו אלו, שהרשב"א הסכים עמם וכתב עליהם 'שאלה גדולה שאלת'. נראה שיש שתי דרכים להבין את הדברים: דרך אחת היא שהשואל והרשב"א מערערים על עצם החלוקה בין בתים לעליות, בכל הנוגע לקדושת ירושלים, ומעמידים אותה רק בכל הנוגע לקדושת העזרה. וכך הבינו כל האחרונים הנ"ל^(ח), והתקשו מדברי הגמרא בפסחים.

(ז). תוי"ט ביכורים ג, ח; גיטין ב, ה ד"ה שאין; סנהדרין י, ו ד"ה מעשר; כריתות ג, ג; תמיד ה, ה ד"ה ועל (פעמיים); ועוד. וכן כתב החוות יאיר (סי' קכט): 'הרע"ב הוא פרשן לא פסקן'. והנודע ביהודה (אה"ע קיד, ד"ה ובאמת) כתב: 'עיקר ספרו לא חבר לפסק, רק לפרש, והוא פרשן ולא פסקן. ואם כי הוא גדול מאד, ואף על פי כן אין לתמוה אם לא דקדק בדבריו כל כך, וכתב דבר שאינו מוסכם על פי הדין'.

אמנם היהודה יעלה (אסאד; ב, רכ) והאיש מצליח (א, לד ד"ה וחזר ידידנו) לא נקטו כך. ויש להעיר שמה שציין האיש מצליח לרדב"ז (ד, א'קפ), שהחשיב את הכרעת הרע"ב (בכורות א, ז) שייבום קודם לחליצה, לכאורה אינו נוגע לנידוננו, דשם מבואר להדיא בלשון הרע"ב שכוונתו היא לפסוק הלכה, וכן הוא בעוד מקומות רבים, ולא דמי לפירוש שלו בסתמא.

(יח). לשון האור שמח: 'דפסיקא להשואל ולהרשב"א דנאכלין קדשים קלים בגגי ירושלים'. לשון הרב זמבא: 'ועיין בתוס' (מכות יב, א ד"ה אילן) וכו' ואויר ירושלים כירושלים, ובמהרש"א שם דביאר

אולם ניתן להבין בדרך אחרת את טענת השואל והרשב"א: הם לא מתכוונים לערער על החלוקה בין בתים לעליות בכל הנוגע לקדושת ירושלים, אלא רק לטעון טענה מקומית, שאינה נוגעת לכלל גגות ירושלים אלא דווקא לגגות שבעזרה, שעליהם מוסבים דברי הברייתא בשבועות. והבינו השואל והרשב"א שלא ייתכן שגגות העזרה יהיו גרועים יותר משאר העיר, דגגות העזרה הם כזנב לאריות ולא גרעו מבתי ירושלים שהם כראש לשועלים (על פי אבות ד, טו). ולפי דרך זו, אין כוונתם כלל לערער על הקביעה שגגין ועליות לא נתקדשו, אלא לטעון טענה, שנכונה לדעתם אפילו למאן דאמר גגין ועליות לא נתקדשו, וכמבואר בלשון השואל: 'אפילו למאן דאמר גגין ועליות לא נתקדשו'. ולפי זה דברי השואל והרשב"א אינם מתייחסים לגגות ירושלים בכללותם, אלא אך ורק לגגות שבעזרה. ואין כל סתירה בין דבריהם לדברי רב בגמרא בפסחים. ולפי זה מיושבים בפשטות דברי הרשב"א, וגם הוא מודה שאין לאכול פסח או שאר קדשים קלים בגגות ירושלים שמחוץ לעזרה.

נראה שיש להכריח הבנה זו, שכן אותו 'מאן דאמר גגין ועליות לא נתקדשו' שמוזכר בדברי השואל, אינו מופיע בלשון זו בשום מקום בספרות חז"ל שבידינו, מלבד דברי רב בגמרא בפסחים. ועובדה זו מכריחה להבין ש'מאן דאמר' זה אינו אלא רב בעצמו, ונמצא שלא רק שאין סתירה בין דברי הרשב"א לדברי רב, אלא מפורש להדיא בדברי הרשב"א שהשואל והוא דנים דווקא אליבא דרב, וממילא אין מקום לומר שהם חלוקים על רב. ובהכרח שהם לא באו לטשטש את ההבדל בין בתים שבירושלים, שנתקדשו, לגגות שבירושלים, שלא נתקדשו, אלא רק לומר שגגות שבעזרה לא גרעו מבתי שבירושלים.

סיוע להבנה זו ברשב"א מדברי המאירי ומדברי הזרע יצחק

נראה שאף המאירי סבר כן, דכתב (שבועות יז, ב ד"ה גגין):

דאוכלין קדשים קלים בגגין דירושלים [...] וכתב הרשב"א ז"ל ותמיהני אפילו למ"ד גגין ועליות לא נתקדשו מי גריעי משאר העיר שנאכלין שם קק"ל, ע"כ, ומפורש כדברי מהרש"א ז"ל. לשון העבודת לוי: 'מבואר דהרשב"א סבר דקדשים קלים נאכלין בגגי ירושלים'.

גגין שבעזרה - אין אוכלין בהן קדשי קדשים הנאכלין לפני מן הקלעים, שעקר הקדש על הרצפה והאור עד הגג. וכן אין שוחטין בהם קדשים קלים. ואי אתה אומר כן באכילתן, שנאכלין הם בכל העיר.

בדברי המאירי אין הכרח, אולם נראה שגם הוא לא בא לטשטש את ההבדל בין גגות לבתים, לא בעזרה וגם לא בירושלים. ומה שכתב שאי אתה אומר כן באכילתן, ייתכן שכוונתו לומר, כפי שהתבאר בדברי הרשב"א, שלא יהיו גגות העזרה גרועים מבתי ירושלים.

ולפי הבנה זו מיושבים דברי הזרע יצחק (לומברוזו; שבועות יז, ב על תוד"ה ואין), שכתב שמדברי רש"י (פסחים פה, ב ד"ה גגין) משמע כרשב"א. ולפי הבנת האחרונים הנ"ל אין דבריו מובנים, שכן מבואר בדברי רש"י שגגות ירושלים לא התקדשו בקדושת ירושלים ואין לאכול בהם קדשים קלים, ולכאורה בניגוד לרשב"א. וז"ל רש"י:

גגין ועליות לא נתקדשו - בין גגי ירושלים בקדושת ירושלים לקדשים קלים, בין גגי לשכות העזרה בקדושת עזרה לקדושת קדשי קדשים.

אולם לפי המתבאר, הדברים מיושבים היטב: מכך שרש"י כתב שגגות העזרה לא נתקדשו 'בקדושת עזרה לקדושת קדשי קדשים', משמע שהם כן התקדשו בקדושת ירושלים. ולכך התכוון הזרע יצחק. וכן נראה גם מלשון הזרע יצחק בהציגו את שיטת הרשב"א: 'אוכלין קדשים קלים, דלא גריעי גגין דעזרה מירושלים'. הרי שדווקא גגות העזרה לא גריעי מבתי ירושלים, אך גגות ירושלים גריעי וגריעי. אמנם, לגופה של ההוכחה מדברי רש"י נראה שאין בדבר הכרע, שהרי ניתן להבין שברישא רש"י שלל את האפשרות שקדושת ירושלים חלה על גגות, ובכלל זה גגות העזרה, שגם הם כלולים ב'גגי ירושלים', ובסיפא הוא רק בא להוסיף ולשלול את האפשרות שקדושת העזרה חלה על גגות.

הבנת הקהלות יעקב הראשונה בדעת הרשב"א

אמנם, גם לפי הסבר זה יש לכאורה קושי בדברי הרשב"א: מניין ההכרח שגגות העזרה עדיפים על גגות ירושלים ואינם גרועים מקרקע ירושלים? והרי

אכילת קרבן פסח על גגות בתי ירושלים ובבתי קומות קלא

פשטות ההבנה היא שכל הגגות לא התקדשו כלל – בין בעזרה ובין בירושלים, ומהיכא תיתי לנקוט בתורת ודאי שגגות העזרה התקדשו בקדושת ירושלים, ורק מקדושת העזרה התמעטו? ובקהלות יעקב (פסחים, סב) כתב שתי דרכים בביאור עומק סברת הרשב"א, ושתייהן מושתתות על ההבנה שהרשב"א דן להכשיר רק את גגות העזרה ולא את גגות ירושלים, וכפי שהתבאר.

הדרך הראשונה של הקהלות יעקב (שם ד"ה ולכאורה) היא שבשילה היו אוכלים קדשים קלים בכל הרואה, ולאור זאת ניתן להבין שחומת ירושלים הגדירה את מה שבתוכה כמחנה ישראל ואת מה שמחוץ לה כמחוץ למחנה ישראל, ואף אם רואים ממנו את ירושלים. ולפי זה היה אפשר באופן עקרוני לאכול קדשים קלים בגגות ירושלים, שהרי החומה לא מיעטה אותם. אלא שהם התמעטו על ידי המחיצות שמתחתיהם. ומיעוט זה קיים דווקא בגגות ירושלים, שבהם 'מחיצה התחתונה של אותן גגין מפסקת והוה ליה חילוק רשות ואין זה בכלל גג הרואה', ולא בגגות העזרה, שבהם 'אין שום מחיצה המפסקת לבד מבניני בית המקדש, ולהכי פשיטא דגגות העזרה לא גרוע משאר ירושלים'.

הקהלות יעקב עצמו התקשה בהסבר זה:

מכל מקום נראה רחוק שנתכוין הרשב"א ז"ל לדין כל הרואה שלא הזכירו כלל, וגם לא ברירא לי מה שכתבתי לעיל דבמחיצה מפסקת אף על פי שעדיין רואה אינה בכלל כל הרואה. וצריך עיון בזה.

לכאורה יש להוסיף על כך מספר קשיים: ראשית, אין הכרח שיהיה הפסק מחיצה לגגות, ובחלק מהגגות העלייה מכיוונים מסוימים היא מתונה, ולפי דרכו של הקהלות יעקב הייתה הקדושה צריכה לחול בהם. והרי מפשטות לשון הגמרא נראה שהקביעה שגגין ועליות לא נתקדשו אינה תלויה בשיפוע שבו עולים אליהם. שנית, לכאורה לא ברור מה החילוק בין בנייני ירושלים שחשובים מחיצה לבנייני בית המקדש שאינם חשובים מחיצה. והרי אלה ואלה קדושים בעצמם, ומאי חזית לחלק ביניהם לעניין קדושת גגותיהם. שלישית, לכאורה ההבנה הפשוטה היא שדין האכילה בכל הרואה אינו נוהג כלל בירושלים. והדבר אינו רק לחומרא, שהרואה שמחוץ לחומה אינו קדוש, אלא גם לקולא, שבתוך החומה יש קדושה גמורה אף במקום שאינו רואה. ובגמרא (זבחים קיח) הובאו כמה דרשות

כמקור לדין האכילה בכל הרואה, ולפי רוב הדרשות מוכח מיניה וביה שמדובר בדין ייחודי לשילה שלא נהג כלל בירושלים, ורק לפי הדרשה הראשונה שם יש מקום עקרוני להבנה שדין האכילה בכל הרואה נוהג בירושלים, לו יצויר שלא היו קשיים נוספים בהבנה זו.

מלבד זאת, הקהלות יעקב מתבסס על הברייתא (זבחים שם, ב): 'תנא: רואה שאמרו - רואה כולו, ולא המפסיק בינו לבינו', ומבין שגג מתמעט מדרשה זו. אולם לשון דומה מופיעה גם בנוגע למי שנזכר שעליו לשרוף קרבן פסול (תוספתא פסחים ג, יב: 'אי זה צופה, הרואה ואינו מפסיק'), ובזה ביארו התוס' (פסחים מט, א ד"ה אם) שהכוונה ל'כל מקום סביב ירושלים שיכול לראותו משם', ולא לדין של הפסק מחיצה העומד בפני עצמו וחל במקום שיכול לראותו משם. וכן כתבו מהר"ם חלאוה (שם ד"ה וכן), הר"ן (חי' פסחים שם ד"ה אם) והרא"ש (בתוספותיו ברכות מט, ב ד"ה אם). ונראה שהוא הדין בנידוננו. וכן כתב להדיא החיי אדם (א, נט, יב) שההפסק המוזכר בדין הרואה את שילה הוא הפסק המעכב מלראות, ולא הפסק רשויות בעלמא. והקהלות יעקב (שם) דן בהבנה זו ודוחה אותה משום שהדבר כבר כלול בדין הרואה, אך לכאורה אם לדין יש תשובה, דהיה מקום לחלק בין מי שאינו יכול כלל לראות ובין מי שמצד מקומו יכול לראות אלא שחפצים שונים מסתירים לו. וכעין מה שמחלקים בין שקיעת השמש באופן הנראה ובין היעלמותה מהעין בעקבות הסתרה על ידי הר או מבנה, שבוודאי אינה נחשבת שקיעה. ויעוין עוד בגמרא (ר"ה ל, א) ובפירוש ר"ח (ד"ה ת"ר). קא משמע לן שבדין האכילה בכל הרואה אין לחלק כן, וכל הסתרה מבטלת את אפשרות האכילה.

הבנת הקהילות יעקב השנייה בדברי הרשב"א

הקהלות יעקב (ד"ה ונראה) המשיך וכתב הסבר נוסף לדברי הרשב"א:

ונראה שדברי הרשב"א ז"ל מתפרשין היטב כפשוטן [בלא דינא דכל הרואה], שהרי כל קרקע דירושלים נתקדשה, וגם אויר ירושלים נתקדש, שהרי גם בקדושת עזרה אף על פי דגגין לא נתקדשו, מכל מקום האויר דעזרה כעזרה, כמו שכתבו התוס' שבועות דף י"ז ריש העמוד, עיין שם

שהכריחו דבר זה דאם לא כן כל דם יפסול ביוצא כשמוליכו באויר, עיין שם ובמשנה למלך פי"א משגגות ה"ד, והוא הדין דאויר ירושלים כירושלים, ורק גגין וכליות שחולקין רשות לעצמן אינם בכלל אויר ירושלים להתקדש בכלל ירושלים.

וכל זה בגגין ועליות דירושלים, אבל האויר שעל גגי העזרה והלשכות, פשיטא שהן בכלל ירושלים, שהרי אין שם חילוק רשות מחוץ לבניני העזרה, וכמו שירושלים עצמה נתקדשה משום שהיא סביבות בית המקדש וכותליו, הוא הדין האויר שעל הבית המקדש הרי הוא סביבו עצם בית המקדש, ואין שם חילוק רשות בתר בניני בית המקדש, ואינו דומה לגגין ועליות דירושלים, שהן רשות בפני עצמה, שחלק רשותו מלבד בניני בית המקדש.

הכלל, דבשעה שקידשו ירושלים, קידשו כל האויר שסביבות בית המקדש מכל צדדיו ומלמעלה, דהכל הוא אויר שסביבות בית המקדש, רק מה שאינו 'אויר' חוץ לחומת בית המקדש אלא הוא רשות חלוק אינו בכלל קדושה זו דירושלים, והאויר שלמעלה מבית המקדש הא אין בו שום חילוק רשות מחוץ לבניני בית המקדש.

נראה שכוונתו לומר שהמעבר מהעזרה לירושלים מוריד דרגה אחת בקדושה, והמעבר מבית לגגו מוריד דרגה אחת בקדושה. ולכן יש חילוק בין גגות העזרה שבהם חלה רק ירידת דרגה אחת ובין גגות ירושלים שבהם חלו שתי ירידות: האחת במעבר מהעזרה לירושלים, והשנייה המעבר מהבית לגגו. ואף שמשמעות לשון הגמרא היא שגגין ועליות במהותם לא התקדשו כלל, מבאר הקהלות יעקב שאין הכוונה להפקיע לגמרי את קדושת הגגות, אלא להוריד דרגה אחת. ובכל ירושלים מלבד העזרה הדבר אכן מביא לכך שקדושת ירושלים לא חלה בהם, אך בגגות העזרה חלה קדושת ירושלים. ונראים הדברים.

